

Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

I Yazı

Azərbaycan Türk mütəfəkkiri, türkçülüyn ideoloqlarından Əli Təbrizli (1929-1998) Təbriz Mühəccim məhəlləsində anadan olub, ibtidai və orta təhsilini burada alıb. 1945-ci ildə Milli Hökumət dövründə ana dilində təhsilə davam edən Təbrizli on beş yaşında olarkən ailəsi ilə birgə Tehrana köçüb. Gənc ikən çeşidli işlərlə məşğul olub və nəhayət, "Atropat" yayınevini açıb. O, ayrı-ayrı dövrlərdə ədəbi dərnəklər adı altında milli məsələləri müzakirə edən və milli işlərlə məşğul olan siyasi-mədəni qruplar yaradıb. Dəfələrlə Pəhləvi rejiminin zindanlarında dustaq olan Təbrizli bütün təzyiqlərə baxmayaraq, Türk folklor nümunələrini toplamağa başlayıb. "Kərəm ilə Əsli" dastanını toplayıb yazıya köçürərək nəşr edən Təbrizli daha sonra Şah İsmayılın həyatı və şeirlərini əhatə edən iki cildlik "Şah İsmayıl" kitabını yayınlayıb.

1955-ci ildən sonra şair Həsən Məcidzadə Savalanla birlikdə çalışmağa başlayan Təbrizli bu işbirliyinin nəticəsi olaraq 4 ildən sonra "Əliağa Vahidin külliyyatı" kitabını ərəsəyə gətirib. Daha sonra isə onlar "Azərbaycan nəğmələri və bayatıları" (iki cild), "Koroğlu" dastanını nəşr ediblər. Eyni zamanda o, Savalanla birlikdə "Azərbaycan klassik ədəbiyyatından şeir məcmuələri", "Füzuli divanı", "Salman Mümtəzin şeirləri", "Əziz Nesinin hekayələri" və başqa kitabları hazırlayıaraq nəşr edib.

Tanınmış ziyalımız, folklorşünas, türkoloq alim Əli Şamil yazır ki, Əli Təbrizli Həsən Məcidzadə Savalanın "Apardıcılar Saranı" və başqa əsərləri çap edərkən şah jandarması nəşriyyata basqın edərək çap olunan və çapa hazırlanan, mətbəədə yığılan kitabları müsadirə edib, onun özünü də zindana atıblar. Ə.Şamil yazır: "Bu hadisə Əli Təbriziyyə yalnız

mənəvi deyil, həm də böyük maddi zərbə vurur. Buna baxmayaraq, o, ruhdan düşmür, mübarizəsini davam etdirir. Məqalələrində Türk elitası içərisində etnik təəssübün olmamasını tənzid edərək yazır ki, var və sərvətə, qüdrətə və gücə, yaxşı yeyib və içməyə, habelə ev bəzəkərinə və yüzlərcə belə şeylərə və işlərə qiymət və dəyər qoyulurdu, ancaq dilə, ədəbiyyata, milli mədəniyyətə, milli vicdana, özünü və millətini tanımağa elə bir könül və əlaqə göstərilmirdi. Və

irançılığa-aryançılığa xidmət edən türklər də günahkardılar: "Yuz illərcə, milyonlarca qoyun kimi doğulub, qoyun kimi yeyib və qoyun kimi qığılayıb, və sonra qoyun kimi ölə bədənlerimiz və onların yerin tutanlarımız, hər işə qulp qoyub, hər oyuna baş vurub, və tarix və coğrafiya oxuyub və yazıb, hər cürə özge dillər öyrənib və öyrədib, hakim və məhkum olub, varlı-varsız olub, dünya millətlərini və dillərini tanıyıb və hər cürə boyağa bulaşmış, ancaq özün və millətin, və kim imiş

ri da yoxdur. Sadəcə, Sanskrit, Avesta, Mazda, Yəşt adlı bir neçə kitab-cıqlar varsa da xurafat və movhumat üçün yazılıbdır. Bu baxımdan irançıların islamaqədərki İran tarixini göylərə qaldırmasını mənasız hesab edən mütəfəkkirə görə, üstəlik bunun fonunda farsların ərəb və türkləri "vəhşi və dilbilməz" kimi qələmə verməsi irqçilikdən başqa bir şey deyildir. Təbrizlinin fikrincə, əgər türklərvə ərəblər vəhşi, yırtıcı olsaydı, Firdovsi "Şahnamə"sini ərəb əlifbasında yazıb Türk

sal Şirazi, Sədi Şirazi,... Kəmaləddin İsfahani, Məliküşşüəra Bahar Xorasanı və yüzlərcə, minlərcə şairlər və məddahlar hünerləri və istedadlarını Ərəb, xüsusilə Türk üçün nəsar (hədiyyə) təqdim etmişlər".

Bütün bunların fonunda o, istər islamaqədərki, istərsə də İslam dinini qəbul etdikdən sonrakı dövrlərdə böyük mədəniyyətə, dövlətlərə sahib olan türklərin, xüsusilə də Türk xaqanlarının Türk dilinə, Türk ədəbiyyatına bir qədər biganə münasibət bəsləməsini,

Əli Təbrizlinin Türkçülük və ictimai-siyasi görüşləri

indi budur ki, bugünkü nəslin əlində bir öylə milli fərhəng yoxdur və olub qalan varsa da, ya gözlərdən itkindir və ya zamanın pası və tozu ilə örtülüdür".

Təbrizli nəşir olmaqla yanaşı, həm də bir şair, araşdırıcı, publisist kimi tanınıb. Ən önəmlisi isə, o, milli hərəkatın həm görkəmli nümayəndəsi, həm də ideoloqu kimi də məşhurlaşmış.

Onun əsas əsərləri "Ədəbiyyat və milliyət", "Əli Təbrizlinin qəzəlləri", "Göz yaşları" kitablarıdır. Onun ictimai-fəlsəfi yönü milli məsələlərə aid əsas baxışları 1960-cı illin başlarında qələmə aldığı "Ədəbiyyat və milliyət", ya da "Dil və ədəbiyyat" əsərində öz əksini tapmışdır.

O, "Ədəbiyyat və milliyət" əsərində İran-fars şovinizmini, Aryan irqçiliyini tənqid etməklə yanaşı, həmin dövrün mənzərəsini də verməyə çalışmış və türkçülüyn zəif duruma gətirilməsi səbəblərini göstərməyə çalışmışdır.³ Bu baxımdan

"Qulluqlarında yüzlərcə balaca şahlar, hökumətlər, tarix yazanlar, ədiblər və şairlər, memarlar və təbiblər olan ata və babaları-mız, gələcək nəsil üçün, yəni bizlər üçün heç bir gözəl milli miras, milli dil və ədəbiyyat, milli tarix qoymayıblar. Fəqət günün nəğd olan qüdrət və gücünə qane olub, zəmanı və dünyanı kiçik və qısa düşünüblər... Dilə, ədəbiyyata, milli fərhəngə, milli vicdana, özün və millətin tanımağa elə bir könül və əlaqə göstərilmirdi. Və indi budur ki, bugünkü nəslin əlində bir öylə milli fərhəng yoxdur və olub qalan varsa da ya gözlərdən itkindir, ya da zaman pası və tozu ilə örtülüdür"

Təbrizli sağ, ya sol ideologiyalara ifrat bağlı olan soydaşlarını tənqid edir, onları milli məsələnin həllinə köklənməyə dəvət edirdi. O haqlı olaraq hesab edirdi ki, türklüyün arxa plana keçməsinə İran-fars irqçiləri qədər öz türklüyünü unudub

və kimdir və kim olacağın tanımayıb və hələ də tanımaq istəmir".

Türklərlə farsların islamaqədərki dövrünə nəzər salan Təbrizli hesab edirdi ki, İslamdan öncə farsların nəinki ciddi bir elmi-fəlsəfi, heç bir ədəbi, nəzmi, roman kitabla-

hökmdarına hədiyyə etmək niyyətinə düşməzdi. Təbrizli yazırdı: "Firdovsi ərəb əlifbası ilə nə üçün Türk şahı Mahmud Qəznəviyə "Şahnamə"ni yazmış? Bu uzun əsrlər boyu Həkim Fərrux Sistani, Ünsüri, Ənvəri, Qani Şirazi, Hafiz Şirazi, Vü-

bunun əvəzində Ərəb, Fars dillərinə, onların ədəbiyyatına daha çox önəm vermələrini tənqid etmişdir. Təbrizli Əli hesab edirdi ki, Türk dövlətlərinin başçıların milli dil və milli ədəbiyyat məsələlərində bir çox hallarda yanlış siyasət yeritmələri Türk xalqları üçün yaxşı olmamışdır. O, yazırdı: "Qulluqlarında yüzlərcə balaca şahlar, hökumətlər, tarix yazanlar, ədiblər və şairlər, memarlar və təbiblər olan ata və babaları-mız, gələcək nəsil üçün, yəni bizlər üçün heç bir gözəl milli miras, milli dil və ədəbiyyat, milli tarix qoymayıblar. Fəqət günün nəğd olan qüdrət və gücünə qane olub, zəmanı və dünyanı kiçik və qısa düşünüblər... Dilə, ədəbiyyata, milli fərhəngə, milli vicdana, özün və millətin tanımağa elə bir könül və əlaqə göstərilmirdi. Və indi budur ki, bugünkü nəslin əlində bir öylə milli fərhəng yoxdur və olub qalan varsa da ya gözlərdən itkindir, ya da zaman pası və tozu ilə örtülüdür".

Azərbaycan Türk mütəfəkkirinə görə, Türk dövlətlərinin xaqanları, məmurları hər zaman başqa xalqlara, onların dillərinə, ədəbiyyatlarına hörmət etdikləri, hətta bir çox hallarda öz dillərindən, mədəniyyətlərindən də üstün saydıqları halda, bunun qarşılığında da daima zərbə alıblar. Ancaq bundan daha çox zərbə alan və udulan tərəf isə Türk xalqları olmuşdur. Məsələn, Türk sultanı Mahmud Qəznəvi Fars şairi Firdovsiyə nə qədər comərdlik etsə də, nəticədə Firdovsi farsların uydurma tarixini yazmış, üstəlik orada türkləri aşağılamağa çalışmışdır.